

Nepublikuota Mykolo Vaitkaus drama *Amazoniada* (1923) ir antifeministinė distopija lietuvių literatūroje

Anotacija: Tarpukariu parašyta, tačiau iki šiol nepublikuota ir tik rankraščio pavidalu išlikusi Mykolo Vaitkaus drama *Amazoniada* (1923) keičia požiūrį į rašytojo palikimą. Šiame netipiškame jo dramaturgijai kūrinyje Vaitkus atsiskleidžia kaip vienintelės žinomos lietuviškos antifeministinės distopijos autorius. Nors ši Vaitkaus drama nėra aukščiausio meninio lygio, ji svarbi lietuvių dramaturgijos istorijai, nes byloja apie pastangas menine forma apsvarstyti vadinamąjį „moterų klausimą“ ir polemizuoja su XX a. pradžios feminisčių tezėms. Antifeministinė distopija tarpukariu buvo itin populiarūs Vakaruose, o Vaitkaus *Amazoniada* patvirtina, kad lietuvių literatūra anuomet įsiliejo į bendresnius Europos literatūrinius procesus. Straipsnio tikslas – pristatyti nežinomą Vaitkaus kūrinį ir, žvelgiant per utopijos žanro prizmę, rasti jam vietą lietuvių literatūros istorijoje.

Raktažodžiai: Mykolas Vaitkus, lietuvių dramaturgija, feminizmas, utopijos žanras, antifeministinė distopija.

Nors Mykolas Vaitkus (1883–1973) nėra pirmo ryškumo lietuvių rašytojas, tačiau jokia išsamesnė lietuvių literatūros istorija, enciklopedija ar žinynas neapsieina nepaminėję jo asmenybės. Šis aristokratiškų manierų kunigas, garsėjęs savo kuklumu ir darbštumu, išmėgino jėgas daugelyje literatūros žanrų. Išleido 10 poezijos rinkinių (garsiausias – *Nušvītusi dulkė* (1933)), parašė poemų, dramų, prozos kūrinių, nemažą pluoštą publicistinių straipsnių. Be to, tarpukariu Vaitkus buvo žinomas kaip pedagogas, redaktorius ir vertėjas. Antrojo pasaulinio karo metais pasitraukęs į Vakarus, jis išspausdino 8 tomų apimties memuarus, kuriuos dauguma literatūros kritikų laiko vertingiausiu Vaitkaus kūrybinio palikimo dalimi¹.

1 Žr. naujausią Vaitkaus kūrybos bibliografiją: Olga Zimareva, „Mykolas Vaitkus“, *Tarp knygy*, 2008, Nr. 9, p. 24–31.

Vaitkaus poeziją ir dramaturgiją literatūros kritikai vertino labai rezervuotai: tarpukariu Lietuvoje pelnytą šioks toks pripažinimas išseivijoje buvo nubrauktas. Alfonsas Nyka-Niliūnas, pavadinęs Vaitkų tipišku Maironio epigonu, rašiusiu salonišką, neoriginalią ir neaktualią poeziją bei seklius, neįdomius draminius veikalus, išsakė ne vieno savo kartos literato nuomonę². Gyvenimo pabaigoje Vaitkus susitaikė su negailestingu nuosprendžiu – neslėpdamas liūdesio pripažino, kad daugiau negu 20-ies jo parašytų knygų meninė vertė maža, todėl ir „gyvenimo balansas nekoks“³. Buvo ir kitaip maniusių: pavyzdžiui, Stasys Santvaras ne kartą pavadino Vaitkų novatoriumi ir atkreipė dėmesį į verčiausius jo kūrybos bruožus: pastangas įteisinti estetizmo teises lietuvių literatūroje, norą atnaujinti poetinę lietuvių kalbą, užmojų sukurti simbolizmo estetika pagrįstą lietuvišką dramą ir t. t. Be kita ko, Santvaras minėjo kalbantis tik apie išspausdintus veikalus, nes nemaža dalis Vaitkaus kūrinių tebėra rankraščiuose⁴.

Kalbėdamas apie Vaitkaus rankraščius, Santvaras veikiausiai turėjo omenyje JAV sukaupą rašytojo archyvą. Ilgą laiką manyta, kad Lietuvoje likęs Vaitkaus archyvas žuvo: 1944 m. rašytojui skubiai pasitraukus į Vakarų, jo namas Kaune nukentėjo nuo gaisro. Mažai kam žinoma, jog dalį Vaitkaus raštų buvusiems jo kaimynams pavyko išgelbėti ir perduoti Kauno arkivyskupijos kurijos archyvui. Dabar čia saugoma ne tik Vaitkaus-kunigo asmens byla, bet ir jo literatūriniai rankraščiai. Kai kurie iš jų nėra netikėti, tačiau gali būti įdomūs tekstologiniu požiūriu (pvz., Šv. Augustino *Išpažinimų* vertimas į lietuvių kalbą). Archyve saugomi ir nepublikuoti Vaitkaus kūriniai, skatinantys koreguoti ligšiolinį Vaitkaus pristatymą lietuvių literatūros istorijoje.

Vienas tokių nepublikuotų Vaitkaus kūrinių – 1923 m. parašyta drama *Amazoniada*. Tiesa, Vytautas Maknys šį veikalą mini savo sudarytame lietuviškų dramų sąvade⁵, nors čia nepažymėta, jog *Amazoniada* būtų buvusi kada nors išspausdinta ar pastatyta. Kaip tuomet teatro istorikas apie ją sužinojo? Panašu, kad jis šios dramatos teksto niekuomet nelaikė rankose, o apie kūrinio egzistavimą

2 Alfonsas Nyka-Niliūnas, „Vyriausios kartos duoklė“, in: *Lietuvių egzodo literatūra, 1945–1990*, redagavo Kazys Bradūnas ir Rimvydas Šilbajoris, Čikaga: Lituanistikos Institutas, 1992, p. 27–28.

3 Mykolas Vaitkus, „Žvelgiant atgal“, *Aidai*, 1963, Nr. 7, p. 286–287.

4 Stasys Santvaras, „Mykolas Vaitkus“, in: *Lietuvių enciklopedija*, t. 32, Bostonas: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1965, p. 501.

5 Vytautas Maknys, *Lietuvių dramaturgija: Kūrinių sąrašas*, Vilnius: Viltis, 1998, p. 97. Už šią nuorodą nuoširdžiai dėkoju Eligijui Daugnorai.

žinojo tik iš tapukario spaudos. Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejuje saugomoje Maknio kartotekoje išliko jo surinkta Vaitkaus kūrinių bibliografija. Prie *Amazoniados* pažymėtos tik dvi pozicijos: Juozo Tumo-Vaižganto straipsnis „Mūsų dailioji 1924 m. literatūra“, kuriame paminėta Vaitkaus parašyta, bet neišleista 5 veiksmų drama *Amazoniada*⁶, bei *7 meno dienos*, kur 1928 m. buvo įdėta tokio pobūdžio žinutė: „M. Vaitkus rašo ‚Ateities visuomenės kovų‘ apysakų ir dramatinuotų veikalų ciklą. Vieną tokį veikalą ‚Amazonijada‘ jau turi parašęs.“⁷

Kauno arkivyskupijos kurijos archyve saugomi du sąsiuviniai su *Amazoniados* rankraščiais. Storame kietais viršeliais sąsiuvinyje išlikęs visas kūrinio tekstas, kaligrafiška Vaitkaus rašysena užrašytas beveik be jokių taisymų. Panašu, jog tai pats pirmasis dramos variantas. Antrajame pusstoriame sąsiuvinyje perrašyti pirmieji trys tos pačios dramos veiksmai, bet tekste daug braukymų ir taisymų: akivaizdu, jog Vaitkus savo kūrinių norėjo išstbulinti. Vis dėlto antrojo kūrinio varianto analizė kol kas tenka atsisakyti, nes aptikta tik viena jo dalis. Mažai tikėtina, kad Vaitkus šio darbo būtų nepabaigęs (spaudoje minimas pabaigtas veikalas), greičiau jau antrasis sąsiuvinis su rankraščiu dingio karo metais. Tačiau negalima atmesti, kad ateityje trūkstama dalis dar atsiras, nes tebetvarkomi arkivyskupijos archyvai gali pateikti siurprizų. Taigi šiame straipsnyje remiamasi pirmuoju, pilnu *Amazoniados* variantu, juo labiau, kad didžiausias dėmesys skiriamas kūrinio idėjoms, o ne jų raiškai.

***Amazoniados* siužetas ir parašymo aplinkybės**

Iki šiol žinomos 3 publikuotos Vaitkaus dramos: *Žvaigždės duktė* (1924), *Žaibas ir mergaitė* (1936) bei politizuotas veikalas *Vilnius mūsų!* (1930). Geriausiu kūriniu laikoma *Žvaigždžių duktė*, 1924 m. apdovanota Valstybės teatro premija. Vis dėlto nė viena minėta drama nebuvo pastatyta Lietuvos teatro scenoje, nors novatoriškų kūrinių anuomet nebuvo daug, vyravo realistinė–buitinė ir romantinė–istorinė drama⁸. Anot kritikų, Vaitkaus mėginimas sukurti modernią meterlinkišką dra-

6 Juozas Tumas-Vaižgantas, „Mūsų dailioji 1924 m. literatūra“, *Baras*, 1925, Nr. 1, p. 59.

7 [b.p.] „Chronika“, *7 meno dienos*, Nr. 14, 1928, p. 14.

8 Šiuo požiūriu Vaitkaus dramos nėra išskirtinės. Kaip pastebi Aušra Martišiūtė, tarpukariu Lietuvos režisieriai vengė statyti ir kitų lietuvių autorių eksperimentines dramas – simbolistiniai dramaturgų bandymai buvo rekomenduojami tiktai skaityti; žr.: Aušra Martišiūtė, *Pirmasis lietuvių dramaturgijos šimtmetis*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006, p. 247, 265.

mą nepasisekė. „Abi M. Vaitkaus dramos [*Žvaigždės duktė* bei *Žaibas ir mergaitė – KS*] savo problematika ir alegoriniais elementais artimos simbolizmui, tačiau struktūriniu atžvilgiu jos panašios į saloninę melodramą“, – taip Vaitkaus kūrybos negalias apibūdino Jonas Lankutis⁹. Nenuostabu, kad naujausiose lietuvių dramaturgijos studijose Vaitkus minimas retai. Galima spėti, jog situacija būtų kiek kitokia, jei Vaitkus anuomet būtų išdrįšęs publikuoti *Amazoniadą*. Netgi dabar, skaitant šį kūrinį, jis skamba netikėtai, todėl tarpukariu greičiausiai būtų sukėlęs nemažas diskusijas. Nuo kitų dviejų eksperimentinių Vaitkus dramų, prieinančių iki „kraštutinės formalinio sąlygiškumo ribos“¹⁰, *Amazoniada* skiriasi tuo, jog yra konstruojama kaip dinamiška utopija, kurios veiksmas vyksta Vilniuje 2132 m. *Amazoniadoje* keliami ne abstraktūs žmogaus būties ir prigimties klausimai, o svarstomos konkrečios socialinės problemos, pirmiausia su moterų emancipacija susiję dalykai, ir mėginama įsivaizduoti, kokia bus Lietuva po 210 metų.

Jau nuo pirmųjų Vaitkaus dramos–futuristinės vizijos puslapių paaiškėja, jog ateities Lietuvos visuomenę labiausiai kankins negandos, atsiradusios dėl feministinio moterų judėjimo. Vaitkus vaizduoja, kaip iki XXI a. pradžios moterys išsikovoja daugybę teisių: jos sudaro daugumą Lietuvos parlamente ir vyriausybėje, kitos dirba aukštos kvalifikacijos reikalaujančius darbus, buityje nėra linkusios prisiiimti neva „moteriškų“ darbų ir reikalauja, kad dalį jų atliktų vyrai, kai kurios ištekėdamos nebekeičia savo pavardžių ir nori juridinių vedybų sutarčių. Moterys turi stiprias savo organizacijas (Feminisčių sąjungą), leidžia savo leidinius (laikraštis *Moterų kova*), be to, yra ginamos tarptautinių institucijų (Europos Valstybių Federacijos valdžia, su kuria Lietuva turi bendrą konstituciją šalia savosios vidaus konstitucijos). Dramoje pirmasis konfliktas tarp vyrų ir moterų kyla pastarosioms sumanius kurti savo kariuomenę. Vyrai tam priešinasi, bet moterys imasi išbandytos taktikos, kaip pačios sako, be kraujo praliejimo: nusprendžia, jog tol nebendraus su vyrais, kol šie nepatenkins jų reikalavimų. Pateikiamas pasiūlymas pastatyti sieną, kuri Vilnių padalintų pusiau, – vienoje pusėje gyventų moterys, kitoje – vyrai. Mėginimas užkalbinti ar pabučiuoti moterį traktuojamas kaip nusikaltimas. Dėl moterų paskelbto boikoto padaugėja agresyvių išpuolių, vyrai pyksta, kad sugriuvo įprastas gyvenimo ritmas ir tvarka. Kadangi net „kekšės ir tos sustreikavo“ ir yra nesukalbamos, vyrai linkę

9 Jonas Lankutis, *Lietuvių dramaturgijos raida*, Vilnius: Vaga, 1979, p. 128.

10 *Ibid.*, p. 127.

pasiduoti. Po ilgų derybų ir peripetijų moterys pasiekia tikslą ir sukuria savo kariuomenę. Tada įvyksta netikėtas dalykas: idėjinė feminisčių vadė Svajonė Siekėjtė paskelbia, kad kol kas pasiekta tik pusė „būtinąjo tikslo“; todėl ji nori tarti „epokinį žodį“ ir tapti pasaulio valdove. Kadangi vyrai esą tėra „pusė žmogaus“ ir neprilygsta dvasiškai tobulesnėms moterims, pastarosios turi užimti jų vietą ir pradėti naują „moterų kultūros“ epochą. Tai paskutinis lašas, perpildęs Lietuvos vyrų kantrybės taure: jie pareiškia, kad šito niekuomet nebus. Kyla ginkluota kova, verta amazonomachijos vardo. Permainingai ji tęsiasi keliolika mėnesių. Iš pradžių moterys užima didesnę dalį Lietuvos teritorijos – Vilnių, Kauną, Klaipėdą, Šiaulius, Radviliškį, Mažeikius, o vyrų pozicijos stiprios tik tai Panevėžyje ir Telšiuose. Paskui įvyksta persilaužimas, ir vyrai atsigriebia. Į moterų štabą ateina viena už kitą baisesnės žinios: pavyzdžiui, užėmę Kauną vyrai „senąsias ir negražias [moteris] sušaudė, kitas išrengę nusivarė“; iš Klaipėdos besitraukiantis feminisčių būrys „įvarytas Kretingos vienuolynan ir sudegintas“ ir t. t. Moterys pralaimi ir žūtbutinę kovą Vilniuje, taigi yra visiškai sutriuškinamos. Dramos moralas nuskamba iš vyrų vado Veiksmo Daugalio lūpų: „Nenorėjote būti lygios, būsite vėl žemesnės“; jis skelbia moterų vergovę, o pastarosios puoselėja keršto planus¹¹.

Perskaičius Vaitkaus *Amazoniadą* kyla daugybė klausimų. Kodėl buvo parašytas šis kūrinys? Kodėl jame pavaizduotos tokios atgrasios, o daugeliu atžvilgių tiesiog paikos ir kvailos lietuvių moterys? Kodėl savo nuogąstavimams ir idėjoms išreikšti Vaitkus pasirinko utopijos žanrą? Akivaizdu, jog remiantis vien lietuvių kultūros kontekstu atsakyti į šiuos klausimus beveik neįmanoma. Juk XX a. pradžioje Lietuvoje nebuvo daug moterų, kurios primintų amazones, todėl ir ano meto literatūroje ši tema atspindėta blankiai. Tačiau reikia atsiminti, kad XX a. pradžioje Vaitkus studijavo Peterburgo dvasinėje akademijoje bei Insbruko universitete Austrijoje. Po 1905 m. revoliucijos liberalių pažiūrų Peterburgo moterys pirmą kartą surengė mitingą, kuriame reikalavo politinių teisių, buvo įkurta aktyviai veikusi *Moterų lygiateisiškumo sąjunga*, sušauktas pirmasis Rusijos moterų suvažiavimas¹² – visi šie didelio atgarsio sulaukę ir visuomenėje prieštaringai vertinami įvykiai rutuliojosi Vaitkui studijuojant Peterburge. Feministinis judėjimas vokiškai kalbančiose šalyse irgi buvo pakankamai inten-

11 Mykolas Vaitkus, *Amazoniada*, Kauno arkivyskupijos kurijos archyvas, byla Nr. 641.

12 Apie moterų judėjimą Rusijoje plačiau žr.: Ирина Юкина, *История женщин России: Женское движение и феминизм в 1850–1920-е годы*, Санкт-Петербург: Алетейя, 2003.

syvus. Panašiai kaip ir rusės, šių kraštų moterys nuo XIX a. vidurio reikalavo teisės dirbti, šviestis, studijuoti aukštosiose mokyklose, o XX a. pradžioje vis aštriau ėmė kelti politinių teisių klausimus. Moterims teko išeiti į gatves, tačiau 1908 m. joms buvo suteikta teisė dalyvauti politinių partijų veikloje. Nuo to momento dailiosios lyties atstovės vis aktyviau reiškėsi šių šalių politiniame gyvenime, nors nemaža dalis visuomenės tokias permainas sutiko priešišškai, o balsavimo teisę vokiečiams ir austrėms išsikovojo tik 1918 m¹³. 1908–1909 m. Austrijoje studijavęs Vaitkus neabejotinai buvo įtrauktas į diskusijas moterų emancipacijos klausimais ir veikiausiai susidūrė su šios rūšies grožine literatūra. Beje, moters-amazonės, moters-karžygės įvaizdis vokiečių literatūroje turi gilius šaknis ir yra kur kas populiariesnis negu lietuvių literatūroje¹⁴.

XX a. pirmojoje pusėje per Lietuvą, kaip ir per kitas Europos šalis, nusirito feminizmo banga, moterys išsikovojo nemažai politinių, pilietinių, ekonominių ir juridinių teisių, žymiai pagerėjo jų padėtis švietimo srityje¹⁵. Atrodo, daliai visuomenės nerimą kėlė tai, kad pasiekusios pergalę kurioje nors gyvenimo sferoje moterys nesustodavo, o imdavo siekti vis daugiau; kai kuriose Europos šalyse ir JAV atsirado radikalaus feminizmo apraiškų. Lietuvos moterų judėjimas, iš pradžių sutapęs su tautiniu judėjimu, paskelbus Nepriklausomybę ir pasiekus šioji tokį politinį stabilumą, irgi daugiau dėmesio pradėjo skirti socialinėms moters reikmėms, ėmė kelti klausimus apie jos kaip savarankiškos asmenybės ugdymą ir savirealizaciją. Vaitkus negalėjo ignoruoti šių tendencijų pirmiausia kaip dvasininkas, nes, būdamas ganytojas ir Bažnyčios tarnas, privalėjo turėti poziciją vadinamuoju „moterų klausimu“. Kaip rašytojas jis irgi svarstė: kaip toli gali nueiti feministinis judėjimas? Ar gali moterų emancipacija pasiekti pavojingą ribą? Ieškodamas atsakymų, Vaitkus projektavo kraštutinę situaciją ir mėgino įžvelgti, kas už jos slypi.

13 Apie moterų judėjimą Vokietijoje ir Austrijoje plačiau žr.: Angelika Schaser, *Frauenbewegung in Deutschland 1815–1933*, Darmstadt: WBG, 2006. Daniela Weiland, *Hermes Handlexikon, Geschichte der Frauenemanzipation in Deutschland und Österreich*, Düsseldorf: ADMOS Media GmbH, 1991.

14 Plačiau žr.: Rebecca Williams Duplantier, *Amazon Figures in German Literature: The Theme and Its Variations in the Nineteenth and Twentieth Centuries*, Thesis (Ph.D): Ohio State University, 1992. Helen Watanabe-O' Kelly, *Beauty or Beast?: The Woman Warrior in the German Imagination from the Renaissance to the Present*, USA: Oxford University Press, 2010.

15 Plačiau žr.: Virginija Jurėnienė, *Lietuvių moterų judėjimas XIX a. pabaigoje – XX a. pirmojoje pusėje*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2006.

Gyvenime Vaitkus nebuvo moterų neapkentęs antifeministas: dalyvavo moterų poezijos vakaruose ir skatino jas kurti, globojo ir finansiškai rėmė Salomėją Nerį, artimai bičiuliavosi su Sofija Čiurlioniene-Kymantaite ir t. t. Ilgus metus trukusi meilė mūzai Unei Babickaitei-Graičiūnienei irgi byloja, jog Vaitkus žavėjosi stipriomis, emancipuotomis, savarankiškoms moterimis. Vis dėlto *Amazoniada* rodo, kad organizuotą moterų judėjimą jis vertino rezervuotai ir įžvelgė jame daug pavojų. Atrodo, taip nutiko todėl, kad Vaitkus nesugebėjo ištrūkti iš kai kurių archetipų, o ir stereotipų, nelaisvės.

Utopijos žanras ir feministinių/antifeministinių idėjų raiška

Utopijos žanrui lietuvių literatūroje atstovauja bene vienintelis Igno Šeinius romanu *Siegfried Immerselbe atsijaunina* (1934); kitais atvejais dėl tekstų stokos dažniau analizuojami utopijos paribiai¹⁶. Tuo tarpu Šeinius romanu – tikra politinė, techninė ir socialinė utopija. Be to, viename epizode probėgšmiai prisiliesta prie (anti)feministinės utopijos, plg.:

Bet jos [amerikietės –KS] savo rasiškai pakrikusioje šalyje, kuri materialiai ir politiškai nesuprantamai daug pasaulyje dar sveria, turi neribotos vyrų intaigos. Siegfried Immerselbe net pagalvoja kartais, ar Amerikos Jungtinės Valstybės nevirš kada nauja amazonių šalimi. Su jomis, amerikietėmis, reikia skaitytis! Siegfried Immerselbe savo krašto gerovės dėlei skaitosi su jomis.¹⁷

Vaitkus išplėtoja ir į lietuvišką kontekstą perkelia tai, apie ką Šeinius tik atsargiai užsimena. Jis imasi kurti antifeministinę distopiją, dar vieną iki šiol neapartą utopijos rūšį lietuvių literatūroje. Antifeministinės distopijos ir feministinės utopijos skirtis labai svarbi. Amazonės archetipo ir feminizmo sąsajos

16 Pavyzdžiui, utopija poezijoje suprantama kaip anapus ezopinės kalbos plytintis utopinis turinys (Rimantas Kmita, „Utopijos apvertimas: ironiškoji lietuvių poezija sovietmečiu“, in: *Darbai ir dienos*, t. 50, 2008, p. 229–259; Kristina Zonienė, „Utopinio vaikystės erdvėlaikio prasmė kaip hierofanijos siekis Marcelijaus Martinaičio poezijoje“, in: *Acta humanitarica universitatis Saulensis*, t. 5, 2008, p. 88–95).

17 Ignas Šeinius, *Raštai*, t. 3: *Siegfried Immerselbe atsijaunina*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003, p. 14.

tik iš pirmo žvilgsnio atrodo akivaizdžios, nes populariojoje kultūroje stipri, už savo teises ir laisves kovojanti moteris dažnai vadinama amazone, ir atvirkščiai – amazonės laikomos feminizmo simboliu. Tačiau reikėtų atskirti dvi iš esmės priešingas šio įvaizdžio interpretacijas.

Moteriškoji (feministinė) interpretacija. Atsigręžiant į amazonių archetipo kilmę, tenka pripažinti, jog tekstus apie amazones kūrė ir įtvirtino ne moterys, o vyrai (ir literatūroje, ir vaizduojamajame mene). Moterys iki pat XX a. turėjo minimalias galimybes reikštis, todėl jų įtaka formuojant svarbiausius Vakarų diskursus buvo nedidelė. Vis dėlto istoriniuose šaltiniuose esama užuominų, jog turtingoms, įtakingoms ir išsilavinusioms moterims amazonės nebuvo atgrasios, o kai kurios valdančiajam sluoksniui priklausiusios Europos aristokratės net atvirai deklaravo, jog tai sektingas pavyzdys. Moterims ėmus kovoti už savo teises ir laisves bei atsiradus daugiau moterų rašytojų, jų tekstuose pasirodo amazonių įvaizdis, kuris iš esmės teigiamas, akcentuojantis stiprią moterį (*femme forte*) kaip priešybę trapiai, globos reikalaujančiai ir savimi negalinčiai pasirūpinti moteriai (*femme fragile*). Helen Diner (tikr. Bertha Diener), 1932 m. išleidusi knygą *Mothers and Amazons* (liet. *Motinos ir amazonės*) ir pavadinusi ją „pirmąja feministine kultūros istorija“, akcentavo teigiamas amazonių savybes (pvz., išvardino jų įkurtus miestus) ir nurodė jas kaip sektingą stiprių moterų pavyzdį¹⁸. Tarp kitko, Diner savo veikale mini ir Lietuvą: nežinia, kokiais šaltiniais remdamasi, ji teigia, jog Lietuva kadaise neva turėjusi moterų kavaleriją¹⁹, taigi lietuvėms lyg ir turėtų būti artima amazonių dvasia, padėsianti feministinėje kovoje. Vis dėlto Diner raginimai lygiuotis į amazones nesulaukė didelio atgarsio. XX a. pradžioje, per Vakarų persiritus feministinės literatūros bangai, amazonių įvaizdis vartotas santūriai, paprastai akcentuojant ne jų karingumą (dauguma feminisčių buvo pacifistės), o gebėjimą dalyvauti visuomeniniame gyvenime bei demonstruojant, jog uždara namų erdvė – ne vienintelė vieta, kurioje moteris gali įrodyti savo vertingumą²⁰.

Žvelgiant į literatūros kūrinius, atrodo, kad tik viena nedidelė kraštutinė feminisčių atšaka, vadinamosios lesbietės separatistės, legendinę amazonių visuomenę laikė savo gyvenimo modeliu. Jos pritarė nuostatai, esą „moterų

18 Helen Diner, *Mothers and Amazons*, New York: Anchor Books, 1973, p. 111.

19 *Ibid.*, p. 110.

20 Nan Bowman Albiniski, *Women's Utopias in British and American Fiction*, London and New York: Routledge, 1988, p. 19.

likimas nulemtas biologijos“, tačiau nesutiko, kad dėl to reikėtų moterį nustumti į visuomeninio gyvenimo paraštes: moterys, biologiškai kitoniškos būtybės negu vyrai, privalo sukurti alternatyvią savo bendruomenę ir valstybę²¹. Kita feminizmo atmaina, besiorientuojanti į amazones, – amazonių feminizmas, akcentuojantis stiprų, sveiką, treniruotą moters kūną. Šios šakos feministės pirmiausia aukština fizinę moters jėgą ir tvirtina, jog ji ne menkesnė negu vyrų. Jų susidomėjimo sritys – kovų menai, kultūrizmas, kariuomenė ir pan. Šias feministes įkvepia tokios istorinės asmenybės kaip Jeanne'a d'Arc ir stiprios moters įvaizdis mene. Literatūroje ir lesbietės separatistės, ir amazonių feminizmo atstovės mėgino reikštis rašydamos feministines utopijas (vėliau dalis šio diskurso persikėlė į kiną, plg. populiariųjį televizijos serialą *Ksena: karingoji princesė*). Vis dėlto feministinė utopija nėra ir niekuomet nebuvo dominuojanti moterų literatūros kryptis, todėl apibendrinant galima sakyti, kad feministės amazonių nesmerkia, bet ir neaukština: agresija ir separatizmas daugumai moterų neatrodo nei patrauklios, nei progresyvios idėjos. Kur kas patrauklesnis moters, užkariaujančios vyrų pasaulį ne ginklu, o protu, išmintimi, įžvalgumu, dvasios tvirtybe ir pan., įvaizdis, kurį pamėgo nuosakesnių pažiūrų feministės. Beje, anot kai kurių kultūros ir literatūros kritikų, fatališkos moters (*femme fatale*), kaip ir šiuolaikinės moters, pasižyminčios vidine stiprybe, paveikslas genetiškai susijęs su amazonėmis ir gali būti traktuojamas kaip amazonės archetipo evoliucija ir/ar transformacija²².

Lietuvių literatūroje separatistinių idėjų nepavyko aptikti, o amazoniniam feminizmui peno teiktų nebent Gražinos ir Emilijos Pliaterytės paveikslai. Antra vertus, nereikia pamiršti, kad *Amazoniados* sukūrimo laikotarpiu Lietuvos moterų gyvenime įvyko ne viena esminė permaina, nes 1922 m. Steigiamajame Seime jos išsireikalavo daugiau politinių, socialinių ir ekonominių teisių. Svarbus ir faktas, kad tarpukariu moterys deputatės buvo išrenkamos į Seimą, o jų pasitikėjimą savi mi liudija faktas, jog 1926 m. vykusiuose prezidento rinkimuose Felicija Bortkevičienė ir Gabrielė Petkevičaitė-Bitė kėlė savo kandidatūras. Tačiau aiškinantis *Amazoniados* atsiradimo aplinkybes bene svarbiausia paminėti, kad 1922 m., svarstant Lietuvos Respublikos Konstitucijos 84 paragrafą, Lietuvos moterys išsikovojo teisę ginti Tėvynę ginklu. Po keletą dienų trukusių diskusijų atmetos formuluotės „Visi Lietuvos Respublikos piliečiai dalyvauja jos teritorijos gynime“ (ši formu-

21 *Ibid.*, p. 8.

22 Batya Weinbaum, *Islands of Women and Amazons: Representations and Realities*, USA: University of Texas Press, 1999, p. 155–156.

luotė būtų reiškusi, kad visos Lietuvos moterys privalės atlikti karinę prievolę bei „Visi vyrai Lietuvos Respublikos piliečiai dalyvauja jos teritorijos gynime“ (ši formuluo­ tė būtų reiškusi moterų diskriminaciją) ir patvirtinta „Lietuvos Respu­ blikos piliečiai dalyvauja jos teritorijos gynime“, taip paliekant moterims galimybę rinktis²³. Diskusijų metu nemažai ginčytasi, ar lietuvėms moterims derėtų ginti Lietuvą kardu, šautuvu ir „pištalietais“²⁴, ar prie Tėvynės saugumo joms geriau prisidėti kitokiais būdais (tautiškai auklėjant vaikus, slaugant ligonius, rūpinantis karo pabėgėlių šelpimu ir pan). Nors dauguma vyrų manė, kad moterims netinka kištis į ginkluotus karinius konfliktus, tačiau moterys neatmetė galimybės ginti Lietuvą su ginklu rankose. Seimo deputatė Morta Lukošytė, nepaisydama vienos kitos pašaipios replikos, posėdžio metu pareiškė, kad šiuolaikinės moterys gali būti tokios pat narsios kaip legendinės karžygės, pridėdama: „Gal tamstoms juokinga mano kalba atrodo, bet kada lenkų raiteliai pralaužė frontą ir aš ištisą naktį stovėjau sargyboje su ginklu rankoje, tai man tada buvo gynimas, ne juokai! (Salė ploja) Tad ir šiandien negalima išbraukti moterų vardo iš gynėjų tarpo.“²⁵ Matyt, tai buvo stiprus ir įtaigus argumentas, nes vyrai nebedrįso priimti formuluočių, užkertan­ čių kelią moterims dalyvauti kariniuose veiksmuose.

Kaip ir buvo galima tikėtis, šis precedentas visuomenėje buvo vertinamas nevienareikšmiai ir kėlė nemažai diskusijų. Tačiau nepanašu, kad aktyvios Lie­ tuvos moterys būtų nors kartą suabejojusios savo pasirinkimu. Pavyzdžiui, Lie­ tuvoje labai aktyvios buvo šaulės, kurios pabrėžė, kad moterims būtina ne tik tai šviestis, įgyti kuo daugiau medicininių žinių, bet ir sportuoti, būti tvirtoms, pasirengusioms pavaduoti vyrus karius įvairiuose darbuose. Švenčiant Šaulių sąjungos dvidešimtmetį, Agnietė Ambraziejūtė–Steponaitienė parašė jubiliejui skirtą knygėlę *Moterys krašto sargyboje* (1939), kurioje nurodė, jog „savisaugos reikalams mūsų moterims reikia susipažinti su šaunamuoju ginklu ir mokėti su juo apsieiti“²⁶. Autorė gana plačiai aptaria Pilėnus gynusių moterų, legendinės karžygės Gražinos ir Emilijos Pliaterytės pavyzdžius ir tvirtina: „gėda, kai mo­ terys nežino kaip revolverį paimti.“²⁷ Taigi nors Lietuvos tarpukario literatūroje

23 *Steigiamojo Seimo darbai*, 1922, sąs. 40, p. 108–110.

24 *Ibid.*, p. 108.

25 *Ibid.*, p. 109.

26 Agnietė Ambraziejūtė–Steponaitienė, *Moterys krašto sargyboje*, Kaunas: V.D.U. studentų šaulių korporacija „Živilė“, 1939, p. 19.

27 *Ibid.*, p. 20.

moters–karės įvaizdis nebuvo populiarus, kintanti gyvenimo tikrovė suteikdavo progų viena ar kita forma diskutuoti apie moterų pareigas ir norą dalyvauti tokiose srityse, kurios tradiciškai būdavo priskiriamos vyrams.

Kalbant apie nuosakesnį feministinį diskursą, reikia pažymėti, kad XX a. pradžioje lietuvių rašytojos mėgino sukurti išsilavinusios, savarankiškos, stiprios, tautiškai susipratęsios moters paveikslą. Dramos forma moterų emancipacijos ir lygiateisiškumo klausimus bene pirmoji iškėlė Sofija Čiurlionienė–Kymantaitė. 1910 m. sukurta, tačiau anuomet neišspausdinta drama *Ateities moteris*²⁸ konstruojama kaip Johanna ir Tamošiaus dialogas. Johanna, kurios vardas neatitiktinai asocijuojasi su Jeanne'a d'Arc, deklaruoja vertybes, kurių turėtų siekti XX a. pradžios moteris, kad ateityje taptų lygiateise visuomenės nare. Čiurlionienė–Kymantaitė pabrėžia išsilavinimo svarbą, finansinę nepriklausomybę, teisę į dvasinį gyvenimą ir tobulėjimą, laisvą moters valią ir blaiviu protu pagrįstus sprendimus (kaip priešingybę gailiesčiui ir aukojimuisi, kylantiems iš visuomenės primestų normų, o ne iš vidinės būtinybės). Draminio dialogo herojė tvirtina, kad jos tikslas – harmoninga asmenybė, susidedanti iš sveiko kūno, išlavinto proto ir laisvos dvasios. Ji mano, kad atėjo laikas keisti ir vyrams: savo pačių labai moteryje jie turėtų matyti nebe vergę, o „liuosą žmogų“, o Friedricho Nietzsche's aforizmą „eidamas pas moterį neužmiršk botago“ keisti posakiu „eidamas pas moterį neužmiršk savyje žmogaus“. Autorė tikisi, kad pokyčius visuomenėje gali nulemti moterų maištingumas, tačiau maištas čia suprantamas pirmiausia kaip dvasinis lūžis, subtilus vidinis pasipriešinimas, o ne kaip tiesmuki reikalavimai ar ginkluota kova. Ji svajoja apie lygiateisiškumą, tačiau atsisako bet kokių pretenzijų į dominuojančias pozicijas: kai Tamošius ima nuogąstauti, kad emancipuota moteris pavirs vyrus vergais ir savo norų pildytojais, Johanna atsako: „Klysti. [...] Moku mylėti tik liuosą ir lygų.“ Tamošius griebiasi paskutiniojo, biologinio sverto („Moterys – visuomet – sakau tau – bus tuo, kuo yra – savo lyties vergės.“). Anot jo, dėl moters prigimties lygiateisių vyrų ir moterų visuomenė tėra utopija, todėl apie Ateities Moteris geriau nė nesvajoti. Johanna į tai atsako šypsena: ji supranta susidūrusi su ta pačiais abejotiniais argumentais, kuriuos buvo įprasta naudoti kritikuojant visą XX a. pradžioje kilusį moterų judėjimą. Dramos herojė nė nemano atsisakyti savo kovos, nes yra įsitikusi, kad

28 Sofija Čiurlionienė–Kymantaitė, *Raštai*, t. 7, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2013, p. 141–146.

šiuolaikinis pasaulis pribrendęs socialiniams pokyčiams, kad ir kaip tam priešintųsi inertiška ir konservatyvi visuomenės dalis. Čiurlionienė–Kymantaitė šiame kūrinyje atsiskleidžia kaip nuosaikių feministinių idėjų propaguotoja ir, turint galvoje platesnį Vakarų literatūros kontekstą, įsilieja į didelę moterų rašytojų būrį, kurio atstovės renkasi kur kas subtilesnius ginklus nei lesbietės separatistės ar amazoninio feminizmo šalininkės. Beje, nors *Ateities moteryje* kalbama apie ateitį, čia išdėstyti moterų siekiai ir siūlomi kovos metodai pakankamai realistiški, todėl juos vadinti utopija nėra pagrindo. Atvirkščiai – žiūrint iš istorinių pozicijų, su Čiurlionienės–Kymantaitės asmenybe, jos keltomis iėjomis, kūryba ir visuomenine veikla tiesiogiai siejamas išsilavinusios, aktyvios ir modernios moters įvaizdžio įtvirtinimas Lietuvos visuomenėje, tapęs atsvara tradiciniam lietuviškos kultūros paveldui²⁹. O štai Tamošiaus „nuojautas“ apie neva gresiantį moterų despotizmą ir artėjančią vyrų vergiją galima be didesnių abejonių laikyti antifeministinės distopijos bruožu.

Stiprios šiuolaikinės moters paveikslą Sofija Čiurlionienė–Kymantaitė mėgina sukurti ir dramoje *Sėjos žmonės*³⁰ (1943–1944), tačiau, žiūrint iš feministinės perspektyvos, jos pagrindinė herojė Agnė Varėnaitė neprilygsta Johannai iš *Ateities moters*. Tai inteligentė mergina, mokytoja, svajojanti apie aukštąjį mokslą ir reikšmingesnį vaidmenį visuomenėje, tačiau realiai nedaranti nieko, kas galėtų pakeisti jos gyvenimą ir pasukti jį norima kryptimi (pavyzdžiui, apgailestauja neturinti lėšų studijuoti universitete, tačiau pati nė nemėgina gauti stipendijos, pasikliaudama inspektoriaus Petro Kreknos gera valia, o pelningesnę darbą Kaune tikisi gauti per pažintis). Johanna teigė, kad ateities moteriai labai svarbus maištas ir „dvasios veiklumas“; o Agnė tiesiog reaguoja į įvykius, stengiasi garbingai ir oriai elgtis situacijose, į kurias ją įstumia aplinkybės ir kiti žmonės – deja, tai nepanašu į feministinės programos vykdymą. Kita vertus, *Sėjos žmonėse* iškyla XX a. pradžioje susiformavęs moters-švietėjos tipažas, kurį reikėtų laikyti feministinės savimonės atmaina. Moters-švietėjos, tautiškai susipratusio jaunimo ugdytojos įvaizdis buvo itin svarbus iki Lietuvos Nepriklausomybės paskelbimo, o vėliau ėmė trauktis į antrą planą. Pavyzdžiui, Vaitkaus *Amazoniade* feminisčių ir maskulinistų susirėmimai tiksliai perkeliama į tas Lietuvos

29 Virginija Jurėnienė, „Lietuvos moters įvaizdis XIX a. pabaigoje – XX a. pirmoje pusėje visuomenėje ir istoriniuose šaltiniuose“, in: *Lyčių studijos Baltijos šalių regione: Gender Studies in Baltic States Region*, Kaunas, 2007, p. 274.

30 Sofija Čiurlionienė–Kymantaitė, *op. cit.*, p. 366–403.

geografines vietas, kuriose dar neseniai vyko svarbiausios Nepriklausomybės kovos³¹. Tai rodo, kad 1923 m. Vaitkus tikėjo politiniu stabilumu – jo manymu, jeigu ateityje ir lauktų mūšiai, tai ne dėl valstybės sukūrimo/išsaugojimo, o dėl vienokių ar kitokių socialinių reformų. Tačiau 1941–1943 m., Antrojo pasaulinio karo fone ištikimybės savo šaliai ir tautinio identiteto klausimai vėl tapo labai aktualūs. Moterims galvoti apie savo kaip individualių asmenybių poreikius, kūrybinį polėkį ir savirealizaciją buvo pernelyg egoistiška, o netrukus tapo ir visai neįmanoma. Ateityje vienų laukė ilgi nelaisvės dešimtmečiai, kitų – pabėgėlių dalia ir kasdienė kova už savo egzistenciją, tad nenuostabu, kad lietuvių feminizmas ir amazonių dvasia literatūroje atsiskleidė kitokiomis formomis negu, pavyzdžiui, JAV moterų rašytojų tekstuose.

Vyriškoji (antifeministinė) interpretacija. Vyrų sukurtas amazonių įvaizdis yra pats seniausias ir beveik visuomet daugiau ar mažiau neigiamas. Jau senovės graikai amazones laikė stichiškais, barbariškais ir bukais padarais, su kuriais reikia beatodairiškai kovoti, kad būtų apginta civilizacija. Kaskart istorijoje, kai moterys mėgindavo išsikovoti geresnę padėtį, buvo griebiamasi amazonių įvaizdžio ir įrodinėjama, kokios tai kvailos pretenzijos, griaunančios visuomenės tvarką ir stabilumą. XIX a. pabaigoje–XX a. pirmojoje pusėje, feministiniam judėjimui pasiekus apogėjų, amazonių įvaizdis antifeministinėje literatūroje sulaukė didžiulio populiarumo ir buvo naudojamas laikantis dviejų pagrindinių strategijų: satyros ir distopijos.

Satyriškai vaizduoti amazones – sena tradicija, siekianti dar antikos laikus. XX a. pradžioje tai irgi buvo populiarus kovos su feminizmu būdas, nes komiškai pavaizdavus moterų valdžią, tarytum pasakoma, jog moterys pernelyg kvailos, kad reikėtų į jų reikalavimus žiūrėti rimtai. Satyros keliu nuėjo, pavyzdžiui, latvių rašytojas Andrejas Upytis. Komedijoje *Amazonės* (liet. *Amazonės*, 1910) jis vaizduoja jauną našlę ir jos dukterį: abi moterys svajoja ištekėti, tačiau yra pernelyg godžios pinigų ir nepasidalina palikimo, todėl postringauja apie sufražistes ir feministes. Komedijoje jos ironiškai vadinamos amazonėmis, tačiau skaitytojui akivaizdu, kad jų šnekos apie savarankišką moteris nieko vertos, nes tikrosiomis vertybėmis herojų pasaulyje lieka pinigai ir santuoka³². Iš lietuvių autorių amazones satyriškai vaizduoja Vytautas Bičiūnas *Amazonijoje* (1927–1932). Pirmą kartą apie šį kūrinį

31 Už šią pastabą esu dėkinga istorikei Vilmai Akmenytei-Ruzgienei.

32 Andrejs Upytis, *Amazonės*, Peterburga: A. Gulbja, 1910.

buvo užsiminta 1927 m. lapkričio mėnesio pradžioje *7 meno dienos*: „V. Bičiūnas pradėjo rašyti komediją ‚Amazonija‘ (‚Moterų pasaulis‘). Gale šio mėnesio žada veikalą užbaigti.“³³ Reikia atkreipti dėmesį, kad greta įdėta ir tokia žinutė: „Eina paruošiamieji darbai M. Vaitkaus fantastingos dramos ‚Žvaigždės dukterė‘. Veikalas savo laiku V. Dramos konkurse gavo pirmąją premiją. Dabar gerb. autorius išvien su V. Bičiūnu ‚Žvaigždės dukterį‘ naujai inscenizavo.“³⁴

Panašu, kad 1927 m. Bičiūnas, įkūręs „Vyties“ teatrą, planavo į jo repertuarą įtraukti Vaitkaus kūrybinių ir su juo gana intensyviai bendradarbiavo, tačiau dramaturgų norėjo perrašyti pagal savo skonį. Nepanašu, kad *Amazonija* remtųsi originalia Bičiūno mintimi – kur kas labiau tikėtina, kad idėją jam davė prieš kelerius metus parašyta Vaitkaus *Amazoniada*. Be to, Bičiūnas veikiausiai rėmėsi ir kokio nors užsienio autoriaus kūryba – apie tai galima spręsti iš pastabos „Lietuviškas perdirbinys“, išlikusios Bičiūno rankraštyje³⁵. Neaišku, ar 1927 m. Bičiūnas komediją pabaigė, kaip buvo planavęs, tačiau trumpai tegyvavusiame „Vyties“ teatre *Amazonija* pastatyta nebuvo. Vis dėlto Bičiūnas jos nepamiršo ir 1932 m. šį veikalą planavo pastatyti „Žvaigždikio“ teatre. *7 meno dienos* Bičiūno *Amazonija* anonsuota kaip komedija, kurią publika netrukus galės išvysti scenoje. Straipsnyje siekiama sukurti intrigą žadant, kad „veikalas vaizduoja ‚sumoterėjusių‘ vyrų ir ‚suvyriškėjusių‘ moterų pasaulį“; čia pat pateikiamas netgi Makso Gincburgo sukurtas *Amazonijos* kostiumo eskizas³⁶. Ar pjesė buvo pastatyta, neaišku, tačiau net jei ji niekuomet nebuvo suvaidinta teatro scenoje, Vaitkaus *Amazoniada* dėl to tikrai nieko neprarado. Tiesą sakant, *Amazoniją* ir *Amazoniadą* siejo tik pagrindinė tema (moterų valdžia, išstumianti vyrišką giminę į visuomenės paribius). Tačiau savo kūrinys Bičiūnas atsisako spręsti aktualius socialinius klausimus ir mėgina sukelti komišką efektą vaizduodamas vyriškas moteris ir užguitus, tuščius, visiškai sumoteriškėjusius vyrus, kurie rūpinasi tik savo apdarais, makiadžu ir vakarėliais. Šiame apverstame pasaulyje, kuriam diriguoja pasaulio valdovė Konchita, moterims tenka tiek daug atsakomybių ir tiek mažai švelnumo, kad jos pačios prašo vyrų sugrąžinti senąją tvarką. Tačiau šie, jau įpratę prie lengvo ir malonaus gyvenimo, visiškai netrokšta atgauti valdžios, be to, yra įsitikinę, kad jos

33 [b.p.] „Chronika“, *7 meno dienos*, 1927, Nr. 4, p. 13.

34 *Ibid.*

35 Vytautas Bičiūnas, *Amazonija*: Komedija su prologu, Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius, F. 189, b. 978, l. 1.

36 Spector, „Karikarūristas M. Gincburgas“, *7 meno dienos*, Nr. 76, 1932, p. 15.

ir taip turi užtektinai (plg. Konchitos favorito Žūžu žodžius: „Atmink, kad per moteris vyrai pasaulį valdo.“³⁷). Pjesės moralas maždaug toks: moterys, nenorėkite būti vyrų vietoje, nes jūsų gyvenimas negrįžtamai pasikeis į blogąją pusę. Tiesa, metamas akmuo ir į vyrų daržą. Moteris inžinierė Salambo pripažįsta, kad moterys atsisako tradicinių vaidmenų visuomenėje ir nusprendžia save realizuoti kitose srityse tada, kai jaučiasi nemylimos: „tik tada moterys užsiima politika, mokslu, prekyba ir išradimais, kuomet nesuranda tikrosios meilės.“³⁸

XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje ypač išpopuliarėjo antra antifeministinės literatūros kryptis, besiremianti amazonių įvaizdžiu, – antifeministinės distopijos, kurių Vakarų literatūroje kasmet pasirodydavo dešimtimis³⁹. Jose remiamasi antikiniu amazonių paveikslu ir vaizduojamas civilizacijos žlugimas, kai moterys gauna per daug laisvių ir ima valdyti pasaulį savo nuožiūra. Tokie autoriai paprastai pasitelkia gąsdinimo strategiją, o kartu pateikia pasiteisinimą, kodėl prieš stiprias moteris privalu kovoti ir jas suvaldyti. Moterys tuo laikotarpiu irgi rašė utopijas, tačiau pastarosios dažniausiai referuodavo jų gyvenamąjį laikmetį, nes, kilus feministiniam sąjūdžiui, problemas teko spręsti čia ir dabar. Vyrai rašytojai buvo labiau linkę į filosofavimą ir dažniau kurdavo apokaliptines futuristines vizijas. Akivaizdu, jog Vaitkus įsilieja į chorą vyriškų balsų, kurie feministiniame judėjime mato grėsmę visuomenės saugumui, stabilumui ir gerovei. Drama *Amazoniada*, originali lietuvių literatūros kontekste, yra pakankamai simptomiška XX a. pradžios Europos ir Amerikos literatūrai ir gali būti vadinama antifeministine distopija. Vaitkus – dvasininkas, todėl savo kūryboje mėgina būti jautrus ir bando rasti kompromisą, tačiau netiki, jog moteris pajėgi išlaikyti išbandymą laisve. Jo įžvalgumui pakiša koją kaip tik archetipinis amazonių įvaizdis, neleidžiantis atsikratyti stereotipinio mąstymo. Būtina pastebėti, kad antifeministines distopijas ne visuomet kūrė vyrai. Konservatyvių pažiūrų moterys savo tekstuose neslėpė antipatijos feministėms, ypač radikaliosioms, ir jas kritikavo spaudoje ir grožiniuose kūriniuose. Be to, dėl skirtingų požiūrių į vienus ar kitus dalykus moterų judėjimai Vakaruose dažnai suskildavo į atskiras sroves (pavyzdžiui, tarpukario Lietuvoje buvo katalikių ir liberalių srovės), o priešingose stovyklose atsidūrusios feministės, užuot palaikiusios viena kitą, negailėdavo kritikos nei savo oponentėms, nei jų skelbiamoms idėjoms.

37 Vytautas Bičiūnas, *op. cit.*, l. 25.

38 *Ibid.*, l. 33.

39 Nan Bowman Albinski, *Women's Utopias in British and American Fiction*.

Antikiniai lietuviškųjų amazonių bruožai – antifeministinės distopijos pagrindas

Moterų kovą *Amazoniadoje* Vaitkus kartais argumentuoja suprantamais argumentais, pvz., jos sakosi norinčios savo teismų, nes netiki vyriškų teismų bešališkumu. Tačiau pagrindinė konflikto priežastis dramoje yra ne koks nors sveiku protu grįstas reikalavimas, o jokia logika nepaaiškinamas akibrokštas. Feminisčių vadė Svajonė Siekėjytė, išsikovojusi teisę kurti moterų kariuomenę, staiga pareiškia, jog nori būti pasaulio valdove. Neribotos valdžios ir galios troškimas priskiriamas moterų prigimčiai, kuri, matyt, savaime yra ydinga. Šis argumentas labiau nei kuris kitas priartina Vaitkaus moteris prie antikinių amazonių. Pastarųjų agresyvumas ir žiaurumas antikinės tradicijos aiškinamas būtent barbariška prigimtimi, todėl jų veiksmuose neieškoma priežastinių ryšių. Anot amerikiečių tyrinėtojos Page duBois, amazonių veiksmus, graikų nuomone, lemdavo ne racionalios priežastys, o nežabotas gyvuliškas apetitas⁴⁰. Kadangi su tokios padermės būtybėmis protingi argumentai negalimi, norint išsaugoti civilizaciją jas reikia tiesiog nugalėti, t. y. neutralizuoti. Vaitkaus dramoje taip ir nutinka.

Nugalėti amazones galima ne tik jas nužudant, bet ir seksualiai išnaudojant – išprievartaujant, grąžinant į šeimą ir priverčiant gimdyti palikuonis. Vaitkaus dramoje yra visi šie momentai. *Amazoniados* veikėjos – ne šeimai sutvertos moterys (nors kai kurios ištekėjusios); neatsitiktinai dramoje nefigūruoja vaikai. Vaitkaus vaizduojamos XXII a. lietuvaitės visiškai nutolusios nuo gamtos, jos ne tik gyvena urbanizuotoje aplinkoje, bet ir labiau nei vyrai stengiasi pasinaudoti technologijų pasiekimais. Pvz., dramoje vaizduojama, kad vyrai gyvena tradiciniuose namuose, o moterys – stikliniuose dangoraižiuose, kurių durys priešus pačios atsidaro, o lauke jau laukia oru lakiojantys autobusai (Vaitkui rašant *Amazoniadą* dar nebuvo pastatytas Fritzio Lango *Metropolis* (1927), neišspausdinta ir Jevgenijaus Zamiatino futurologinė fantazija *Mes* (1920, išsp. 1925)). Tačiau, kaip ir dera amazonėms, nepaisant nenoro aukotis šeimai, dauguma Vaitkaus herojų tvirtai ir dailiai sudėtos, seksualios, moka flirtuoti ir mėgstančios flirtuoti. Vaitkaus frazė „vyrai nekenčia iš tikrųjų, moterys tik apsimeta nekenčiančios“ rodo paplitusią nuomonę, kad moterys iš tikrųjų nenori būti laisvos ir nepriklausomos,

40 Page duBois, *Centuars & Amazons: Women and the Pre-History of the Great Chain of Being*, The University of Michigan Press, 1999, p. 67.

tik taip sako, kad atkreiptų į save dėmesį, todėl už trumpo pavadėlio jas laikantys vyrai neva daro joms paslaugą.

Kita vertus, mėgindamas pateikti feminisčių-amazonių charakteristiką, Vaitkus neatmeta minties, kad kai kurios jų iš tiesų abejingos vyrams, nes yra lesbietės. *Amazoniada* – vienas pirmųjų, o gal ir pirmasis kūrinys lietuvių literatūroje, kuriame su Marcelio Prousto uolumu paliečiama homoseksualios meilės tema (beje, panašus ir kalbėjimo būdas, kurį galima vadinti užuominų metodu). Tiesa, lesbietiškos meilės scenas Vaitkus pasitelkia ne tam, kad būtų stebimasi nenuspėjama žmogaus prigimtimi. Vaitkus keletą kartų mini žodį „gašliai“ ir akcentuoja savo herojų patvirkimą bei moralinę degradaciją. Pavyzdžiui, Svajonė Siekėjytė, iš pradžių pasirodžiusi kaip labai graži, apie aukštus siekius kalbanti mergina, antrojoje dramos pusėje vaizduojama kaip gašli ir homoseksuali būtybė (maudydamasi vonioje, gundo tarnaitę; suvilioja savo bendražygę Laimę Gražuolytę ir kelia jai pavydo scenas dėl buvusio sužadėtinio Ilgesio Daukanto dėmesio), savanaudė, lengvai išduodanti savo idėjas bei idealus (savo bendražyges išsiunčia į kruvinas kovas, o pati randa pasiteisinimų, kodėl negali prie jų prisidėti: tai reikia išsimiegoti, tai išgerti arbatos...). Kova su vyrais jai tėra būdas pridengti savo kaip pasileidėlės statusą. Toks moters seksualumo traktavimas lietuviškąsias amazones irgi priartina prie antikinių pirtakių.

Galima rasti ir daugiau aspektų, priartinančių *Amazoniados* herojes prie antikinių būtybių. Pavyzdžiui, Vaitkus paliečia vyrų moteriškėjimo problemą, kuri, jo manymu, atsiranda dėl stiprių moterų įtakos visuomenėje. Atrodo, taip transformuojama vyrų-amazonių vergų tema, gvildinama dar nuo antikos laikų. Galima aptikti ir Amazonių valstybės kaip religinio kulto rudimentų. Pavyzdžiui, Vaitkaus dramoje Vilniaus feministės surengia mitingą prie Moteriškės Nugalėtojos statulos, sako kalbas, drąsina save ir gieda feminisčių himną, švęsdamos pergales prieš vyrus (šie, beje, iš už tvoros atsiliepia maskulinistų himnu).

Kuo lietuviškos amazonės skiriasi nuo antikinių? Atsakymo į šį klausimą greičiausiai reikėtų ieškoti krikščionybėje. Vaitkus, priešingai negu senovės grikai, tiki, jog kai kurias amazones dar galima pataisyti, nes tarp jų yra infantilių moterų, nežinia kaip (arba netgi prieš savo valią) atsidūrusių amazonių gretose. Štai kodėl *Amazoniados* pabaigoje kiekviena veikėja sulaukia vis kitokio likimo: pavyzdžiui, Aušra Buožiuvienė, „drūta, nebejauna, griežta moteriškė“, labiausiai atitinkanti moters-karės tipą, pasmerkiama sušaudyti, Laimė Gražuolytė išsiunčiama į sanatoriją, kad būtų išgydyta, perauklėta ir grąžinta į šeimą, o veidmainę

Savajonę Siekėjytę vyrų vadas Veiksmas Daugalis, iškėlęs maskulinistų vėliavą Gedimino kalne, traktuoja kaip karo grobį ir liepia nuvesti į jo butą.

Vaitkaus *Amazoniada* ir krikščioniškasis feminizmas

Iš pirmo žvilgsnio atrodo, jog Vaitkus, savo dramoje leidęs vyrams sutriuškinti visas Lietuvos amazes, yra aršus antifeministas. Vis dėlto skirtingi amazonių likimai rodo, kad jis pritarė Lietuvoje populiariam krikščioniškam feminizmui, kuris skelbė, jog moterys ir vyrai iš prigimties yra lygūs savo žmogiškąja verte, tačiau skirtingi savo paskirtimi šioje žemėje. Štai kodėl Vaitkaus *Amazoniadą* perspektyvu skaityti remiantis *katalikiškojo feminizmo* samprata⁴¹. Pažymėtina, kad šią feminizmo atšaką Lietuvoje palaikė ne tik politikės (ir politikai), bet ir įtakingi katalikiškos pakraipos literatai. Pavyzdžiui, Juozas Tumas-Vaižgantas, rašydamas apie moterų teises, tvirtino:

Lygias teises turime lygiais nuopelnais. Bet nuopelnai nebūtinai daroma tokiomis pat priemonėmis. Moterų ištesėjimą reiškia visai kas kita, ne maustymasis vyriškėmis kelnėmis, ne formavimas iš moterų ugniagesių komandų, ne organizavimas „udarnych batalionov“ kariuomenei. Jos gesina kitokius gaisrus, jos savo galvas tūkstančiais guldo kitokiame lauke.⁴²

Panašu, kad ypatingą reikšmę Vaitkaus požiūriui į feminizmą turėjo Šatrijos Raganos kūryba. Ji neabejojo, kad moteris turi teisę į savišvietą, išsilavinimą, kultūrinį ir visuomeninį darbą, tačiau liberalios feminizmo srovės, ignoruojančios katalikiškas vertybes, jai buvo svetimos. Dar daugiau: rašytoja manė, kad tokios feministės yra nesusipratusios, tuščios garbėtroškos, pasiduodančios manipuliacijoms. Pavyzdžiui, Šatrijos Raganos dramoje *Pančiai* (1920) figūruoja Moterų draugijos pirmininkė, kuri deklaruoja nepasitikėjimą vyrais, tačiau per visą dramą pasako vos kelias nereikšmingas frazes, nes neturi nei visuomenei svarbių idėjų, nei savo nuomonės. Jos pareiškimas „Tuojau reiks sušaukti seimą

41 Šį reiškinį nuodugniau analizavo Indrė Karčiauskaitė, žr. Indrė Karčiauskaitė, „Prie katalikiškojo feminizmo ištakų Lietuvoje“, in: *Darbai ir dienos*, t. 47, 2007, p. 45–59.

42 Juozas Tumas-Vaižgantas, „Teisė ir tesėjimas“, *Moteris*, 1921, Nr. 6, p. 8.

ir nutarti, ar mums dėtis prie to karo, ar ne. Mano nuomone – dėtis, nes reikia parodyti, kad mes jokių atžvilgiu nestovime žemiau už vyrus“⁴³ iš esmės atspindi ironišką Šatrijos Raganos požiūrį į liberalųjį feminizmą.

Kita vertus, Šatrijos Ragana jautė būtinybę kalbėti apie moterų pareigas, nes būtent atsakinga ir brandi moteris traktuojama kaip sveikos visuomenės pamatas. Su Vaitkaus *Amazoniados* atsiradimu tiesiogiai sietinas Šatrijos Raganos apsakymas „Moterų teisės“, publikuotas 1922–1923 m. sandūroje *Naujojoje Vaidilutėje*⁴⁴. Pagrindinė apsakymo herojė ketvirtos klasės mokinė Petrė Rimutaitė gauna užduotį Kalėdų atostogų metu parašyti referatą „Apie moterų teises“. Ši užduotis iš pradžių jai pasirodė tiesiog neįveikiama, nors ji gerai atsiminė „panelės iš Kauno“ paskaitą, kurios metu buvo įrodinėjama, kad Lietuvoje moterų teisės kol kas tikrai teorinės. Tarp kitko, „draugė ateitininkė“, baigdama savo kalbą pareiškė, kad

geriausias būdas iškovoti savo teises būtų padaryti visuotinį neištekėjusių moterų streiką, kad visos išvien nutartumėm netekėti, kol mums nebus užleista visose srityse lygi vieta su vyrais. Tik nelaimė, mūsų moters tokios dar nesusipratusios, kad toks streikas surengti būtų be galo sunku...⁴⁵

Nuo kūrybinių kančių Petrė mėgina išvaduoti Daktarienė, patardama jai rašyti ne apie moterų teises, o apie jų pareigas, nes „tikrai tas gali kalbėti apie savo teises ir reikalauti jų, kas gerai žino ir pildo savo priedermes“⁴⁶. Tačiau apsakymo herojė patarimo neklauso ir, remdamasi nugirstais feministiniais lozungais, kurių prasmę ne visai supranta, kurpia referatą apie moteris, mėginančias išsivaduoti iš vyrų jungo. Nušvitimas ateina Petrei susapnavus ryškų sapną: neva baigusi mokslus, ji tampa Lietuvos Respublikos prezidente, į Seimo pirmininkės vietą paskiria Kauno ateitininkę, o visus ministrų portfelius išdalija moterims, išskyrus ministro pirmininko, kurį palieka Matui Linksniuotei – mokytojai, kurį yra iki ausų įsimylėjusi. Pašalinus vyrus iš valdžios ir palikus juos „degraduoti į žemiausių valdininklių vietas, kaip pirma moters“⁴⁷, Lietuvoje įsiviešpatauja

43 Šatrijos Ragana, *Raštai*, t. 2, Vilnius: Margi raštai, 2008, p. 595.

44 Marija Pečkauskaitė, „Moterų teisės“, *Naujoji Vaidilutė*, 1922–1923, sąs. 2, p. 49–57.

45 *Ibid.*, p. 51.

46 *Ibid.*, p. 52.

47 *Ibid.*, p. 55.

tvarka, dingsta girtuoklystė ir kyšininkavimas, o „svetimų šalių atstovybės, pagautos prezidento grožio, yra minkštos lyg vaškas“⁴⁸. Nelaimės prasideda, kai Petrei pasiperša jos mylimasis Matas Liniuotė: iš moterų sudarytas ministrų kabinetas ir parlamentas griežtai tam pasipriešina:

Palauk, palauk, čia demokratinė respublika, ne karalystė! Pagal mūsų nutarimą, prezidentui nevalia tekėti už ministerių pirmininko, nes tai yra vietos, kurios turi būti visai skyriam nuo viena antros. Be to, mūsų nutarta, kad prezidentei visai nevalia tekėti. Tas vyras bus nei šis, nei tas, tik painiosis be reikalo ir tuojau norės kaišioti nosį į valdymą. Taigi, kad užsimanei tekėti, ir dar už ministerių pirmininko, me-tame tave šalin nuo prezidento sosto. Kraukis savo daiktus ir kuo greičiau ištuštink prezidento rūmus. O tamsta, pilietei Linksniuote, nuo šios valandos irgi nebeturi savo aukščiausios vietos, ir taip jau neteisėtai gautos, kurioje buvai lyg dilgė, užaugusi rožių lovelėje. Esi degraduotas ir paskirtas atgal į Vištakių gimnaziją mokyti lietuvių kalbos ir kitų dalykų. O pilietė Rimutaitė netenka visų mūsų iškovotų moters teisių, negauna jokios vietos ir turi tenkintis tuo, kad bus pono Linksniuotės žmona, ir daugiau nieko.⁴⁹

Skaudžiausia Petrei buvo tai, kad, išgirdęs apie grėsmę netekti ministro pirmininko vietos, Matas Linksniuotė nė nemirktelėjęs jos viešai išsižadėjo... Šatrijos Ragana, paskelbusi savo apsakymą jaunoms merginoms skirtame žurnale, tikėjosi, kad jos atsipeikės, nelinks prie liberaliojo feminizmo ir puoselės katalikiškas vertybes: šeimą, pakantumą, pareigingumą. Atrodo, jog tai, ką ji pa-vaizdavo kaip tuščias „panelės iš Kauno“ kalbas ir fantasmagorišką Petrės sapno pasaulį, turėjusį ją atgrasyti nuo liberaliojo feminizmo, tapo atspirtimi Vaitkui rašant *Amazoniadą*. Dramoje galima atpažinti tuos pačius motyvus, kaip ir Šatrijos Raganos apsakyme *Moterų teisės*: tai ir vyrų boikotas (streikas), ir valdžios institucijų perėjimas į moterų rankas, ir dėl ydingai traktuojamos feminizmo ideologijos gilėjanti bedugnė tarp vyrų ir moterų. Tiesa, Vaitkus šias temas iš-plėtoja, sukuria ryškius moterų tipažus, mėgina užčiuopti visuomenės raidos problemas, užuot apsiribojęs edukacine literatūros funkcija. Vis dėlto Vaitkus pasitelkia amazonių įvaizdį krikščioniškoms tiesoms iliustruoti ir leidžia suprasti,

48 *Ibid.*, p. 56.

49 *Ibid.*

kad bet koks mėginimas pažeisti šią Dievo nustatytą tvarką baigiasi katastrofa: nesvarbu, ar būtų žeminami kitos lyties žmonės, ar mėginama pakeisti nusistovėjusius lyčių vaidmenis.

Vaitkaus sąsajos su katalikiškuoju feminizmu ne tikai lemia sąlygiškai švelnų *Amazoniados* toną, leidžia iššifruoti jos kodą ir paaiškina šio kūrinio ištakas. Griežtos antifeministinės distopijos atsisakymas atvėria galimybę dialogui su feministėmis – katalikėmis ir liberalėmis. Tiesą sakant, jėgu palygintume, pavyzdžiui, Šatrijos Raganos ir Čiurlionienės-Kymantaitės, priklausiusios vadinamųjų Vilniaus liberalių būreliui, feministines idėjas, pamatytume, kad jos turi daugiau bendrumų nei skirtumų. Kitaip sakant, kadangi tarpukario Lietuvoje katalikės feministės buvo progresyvios, o liberaliosios feministės – nuosaikios, atrodo, kad anuomet pagrindo skilimui turėjo būti ne taip jau daug. Karčiauskaitė mano, kad labiausiai katalikės, pabrėžiančias moters pareigą šeimai ir visuomenei, erzino ir piktino liberalių dėmesys individualioms moters teisėms⁵⁰. Tačiau didesnės nesutarimų priežastys veikiausiai slypėjo ne feministinėje, o politinėje ideologijoje: kadangi katalikės liberales traktavo kaip socialistes, matyt, visą jų veiklą siejo su komunistinių idėjų plitimu. Liberales, savo ruožtu, erzino perdėtas katalikių pasitikėjimas kunigų autoritetu. Tačiau svarbios buvo ir simpatijos ar antipatijos atskiroms asmenybėms. Pavyzdžiui, katalikėms sunkiai sekėsi rasti bendrą kalbą su Felicija Bortkevičiene, o ši laikėsi neutraliai net tada, kai Seime deputatės katalikės kėlė moterims svarbius klausimus ir dėjo pastangas, kad Lietuvos moterys įgytų daugiau teisių ir laisvių⁵¹. Čiurlionienės-Kymantaitės atvejis visai kitoks: ji visuomet siekė dialogiškumo ir prisidėdavo prie kiekvienos iniciatyvos, kuri jai atrodė reikšminga. Ne išimtis ir jos požiūris į Vaitkų, kuris teoriškai lyg ir turėjo atsidurti kitoje barikadų pusėje. Čiurlionienė-Kymantaitė ir Vaitkus ne tik nuoširdžiai bičiuliavosi gyvenime, bet ir gebėjo užmegzti kūrybinį dialogą, kuris buvo kur kas vaisingesnis nei atvira konfrotacija ar sprendimas ignoruoti kitokią nuomonę.

50 Indrė Karčiauskaitė, *op. cit.*, p. 58.

51 Virginija Jurėnienė, „F. Bortkevičienės vaidmuo feministiniame judėjime Lietuvoje“, in: *Dvasinės vertybės žinių visuomenėje*: Mokslo darbai, Kaunas: Akademija, 2003, p. 25.

Išvados

Ar rašydamas *Amazoniadą* Vaitkus buvo išvalgus? Iš dalies taip: daugybė teisių ir laisvių, apie kurias XX a. pradžioje moterys tegalėjo pasvajoti ir kurias Vaitkus priskyrė utopijos sferai, buvo pasiektos. Tačiau apokaliptinė jo vizija neišsipildė, nes nieko baisaus pasauliui ir Lietuvai nuo to neatsitiko. Kraštutinės feminizmo formos egzistuoja kaip kultūros marginalija, bet istorija parodė, kad moterų judėjimas orientuotas į logiškus reikalavimus, o ne jokiais priešastimis nepaaiškinamą besaikį apetitą. Tiesa, procesas dar nesibaigė, ir matyti, kad institucijos, kovojančios už lyčių lygybę, dar ilgai turės darbo. Šiuo požiūriu *Amazoniada*, regis, tam tikrais aspektais aktuali ir XXI a. skaitytojams.

Lietuvių literatūros istorijoje Vaitkaus *Amazoniada* – tarsi kadaise pamesta, o nūnai vėl atrasta trūkstama dėlionės detalė. Kalbant apie utopijos žanrą, ji užpildo antifeministinės distopijos spragą, bylodama, kad Lietuvoje, kaip ir kitose Vakarų šalyse, meninis diskursas buvo pasitelkiamas polemizuojant su feministėmis vadinamuoju „moterų klausimu“. Žiūrint iš lietuvių literatūros perspektyvos, *Amazoniada* išskirtinė todėl, kad yra konstruojama kaip utopija, kurios mūsų rašytojai imdavosi itin retai; o bendrosios Vakarų literatūros kontekste *Amazoniada* įdomi todėl, kad autorius jai suteikė dramos pavidalą (beveik visos Vakaruose sukurtos antifeministinės distopijos parašytos romano forma).

Vaitkaus distopija palyginus nuosaiki, nes joje ne tik vaizduojami katastrofiški feministinės ideologijos padariniai, bet ir mėginama diskutuoti, ieškoti kompromiso, rasti pusiausvyrą tarp despotiško patriarchalizo ir kraštutinių feminizmo formų. Raktu, atrakinančiu idėjinį *Amazoniados* pasaulį, reikėtų laikyti Lietuvos moterų judėjimui būdingą katalikiškąjį feminizmą ir Vaitkaus kūrybinius ryšius su jam atstovaujančia Šatrijos Ragana. Prasminga tyrinėti ir Vaitkaus kūrybinius ryšius su Čiurlioniene-Kymantaite, kurios tekstuose bei visuomeninėje veikloje ryškios pastangos įprasminti liberaliojo feminizmo idėjas ir įtvirtinti modernios moters įvaizdį Lietuvos visuomenėje. Išryškinus šias sąsajas koreguojamas ir požiūris į Vaitkų kaip dramaturgą: *Amazoniada* byloja, kad jis buvo ne tik alegorinių, schematiškų dramų autorius, bet ir kūrėjas, gyvai reagavęs į anuometes aktualijas ir nebijojęs pasukti modernių ieškojimų keliu.

Mykolas Vaitkus' Unpublished Drama *Amazoniada* (1923) and Anti-Feminist Dystopia in Lithuanian Literature

Summary

The manuscript of Mykolas Vaitkus' unpublished play *Amazoniada* (1923) was only recently discovered in the archives of the curia of the Archdiocese of Kaunas. The play had never been published or staged, was known only from brief items in the inter-war press, and the whole text had never entered the field of vision of theatre historians or literary critics. Although the *Amazoniada* is not of great artistic value, it has warranted attention from literature and culture scholars as an example of anti-feminist dystopia. Vaitkus' play reflects social and literary processes that were taking place all over the Western world during that period: the growth of the feminist movement, the emerging image of the modern woman, the proliferation of feminist utopias and the anti-feminist dystopias countering them. A supporter of Catholic feminism, Vaitkus anxiously observed manifestations of radical feminism in Europe and America. He believed that extremes should be avoided, and, drawing on the genre of utopia, sought to issue a warning about the dangers hiding in the unbridled thirst for freedom and power. Although this was a familiar genre in the context of Western literature of that period, it would have been an innovative kind of writing in a Lithuania that was only beginning to take its first steps towards modernization. It is interesting that Vaitkus chose to make his work a drama – a rare application even in the rich tradition of Western literature, where utopias usually appear in the form of fiction. Even unpublished, the *Amazoniada* made an impression on other Lithuanian authors. It also makes it possible to newly interpret Vaitkus' dramaturgy, which has hitherto been considered overly schematic, allegorical, and lacking originality of ideas and modernity in terms of form. It is on the level of ideas that the *Amazoniada* is important, because Vaitkus was not categorically against feminism – he sought to discuss the question of women's emancipation rather than impose his opinion about a single truth. Vaitkus' connections with Šatrijos Ragana's Catholic feminism and polemic with Sofija Čiurlionienė's liberal feminism make it possible to reevaluate the evolution of (anti)feminist discourses in inter-war Lithuanian literature.

Keywords: Mykolas Vaitkus, Lithuanian drama, feminism, utopia as genre, anti-feminist dystopia.
